

Esettanulmányok — különös történetek

Miért vágta le hüvelykujját H. József?

Az északkelet-magyarországi B.-ben lakó H. József hosszabb ideje dolgozott Budapesten, mint kocsikísérő. Falujában vagy annak közelében egyaránt nem talált munkát, ezért volt kénytelen elfogadni a távoli munkahelyen az állást. Munkahelyére hétfőn hajnalban utazott fel. Haza pedig csak péntek este érkezett. Otthon szoba-konyhás lakásban várta felesége és öt kiskorú gyermeke. Felesége az apró gyermekek miatt nem tudott munkát vállalni. A család jövedelmét az apa keresete, a gyermekgondozási segély és a családi pótlék jelentette. Ezt a szerény családi bevételt hónapról hónapra felemésztette az OTP lakásépítési kölcsön, a szerény rezszi és a család élelmezése, így tartalékolásra gondolni sem merhetett a család. H. József úgy vélte, hogy a községben rossz szemmel néznek a cigányokra. Azt gondolják, hogy a cigányok piszkosak és gondozatlanok, ezért eredendően minden óvodást az óvodába érkezéskor lefürdetnek, az iskolában pedig külön választják a cigányok gyermekeit a parasztok gyermekeitől. A férfi szégyellte, hogy gyermekeit megkülönböztetik a többi gyermektől, s tudta, hogyha nem tudja azt a szintet biztosítani iskolába menő gyermekének, amely a községben elvárt, az ő gyermekét is menthetetlenül „lecigányozzák”.

Két megoldás közül választhatott: vagy egyáltalán nem küldi gyermekét iskolába (s ha szerencséje van, ezért nem sokat zaklatják), vagy úgy küldi őket iskolába, hogy ne szólják meg őket, vagyis új ruhában, lábbeliben, tanfelszerelésekben pedig követve a gazdagabb családok diktálta divatot. De azt is tudta, ha gyermekeinek jobb sorsot akar biztosítani, mint ami neki jutott, akkor azokat taníttatnia kell. Mit tehetne, hogy a gyerekek mindent megadjon, de a többi gyerek szájától se vonja meg a falatot? Akárhogy próbált is kuporgatni, nem tudott pénzt tartalékolni. A rendkívüli, illetve a beiskolázási segéllyel nem sokra ment. Emlékezett, hogy a BKV-nál dolgozó nagybátyjának a szerelőcsarnokban egy tolatás során levágta az egyik hüvelykujját a villamos kereke. A munkahelyi balesetért a biztosító szépen fizetett akkor. Arra gondolt, az ő hüvelykujja árából is kikerül egy beiskoláztatás. Megrendezett munkahelyi baleset során így ő is elvesztette egyik hüvelykujját. A gyereket szépen felszerelték, ám a pénz nem tartott sokáig. A férfit néhány év múlva többedmagával együtt elküldték a munkahelyéről. A következő hüvelykujja, amit saját kezével, baltával csapott le, már a közvetlen megélhetést szolgálta. A cigánytelepen élők többen követték H. József példáját, de hamarosan kiderült, hogy alapvetően megélhetési biztosítási csalásról van szó.

Miért lopta el felesége holttestét R. Mihály?

Egyik szeptemberi délutánon mentőt hívtak az alföldi H. községbe a régóta betegeskedő R. Mihálynéhoz. A mentőorvos azonnal beszállította az asszonyt a kórházba. Az asszony néhány nap múlva meghalt. A család a kórházból haza akarta szállítani halottját. Az orvosok azonban azt mondták, hogy nem adhatják haza a halottat, mert fel kell boncolni, és boncolás után majd a temetésre adják ki. R. Mihály kérte, hogy ne boncolják fel feleségét, s hogy azon nyomban hazavihesse, hogy „megvirrasztolhassák”. Az orvosok az orvostudomány érdekeire hivatkozva hajthatatlanok maradtak. A férfit végül is a rendészek segítségével tették ki a kórházból. R. Mihály tehetetlen dühöt és félelmet érzett. Arra gondolt, hiába jön össze a rokonság, hiába jönnek el a szomszédok és ismerősök, hogy sötétedéstől pirkadatig virrasszanak, nem lesz eredménye a virrasztásnak, ha az asszony nincs ott. Hisz, ha nem részese az együttlétnek, nem segíthetnek rajta. Nem búcsúzhatnak el tőle, ezért az halálában nem nyugodhat meg. A férfi attól is félt, hogy majd valamit kioperálnak az asszonyból, s nem teszik vissza, így a további földöntúli élete nyugtalan lesz. R. Mihály ezért elhatározta, hogy valamilyen módon hazaviszi az asszonyt.

Egyik ismerőse fűtő volt a kórházban. Hogy az ő közvetlen segítségével vagy csak tanácsainak megfogadásával, hogyan, hogyan nem, nem tudni, de este 10-re már otthon volt a virrasztók között az asszony. Igazán az sem érdekes, hogy mit tett a kórház ezután, az a fontos, hogy ez az ember a kulturális normáinak megfelelően cselekedve helyreállította azt az állapotot, amit tőle közössége elvárt, és amivel szerinte feleségének is tartozott.

Miért látogatták meg B. Miklóst a ny.-i kórházban egyszerre tizennégyen?

B. Miklós nem az első szívinfarktussal került kórházba 1993 szeptemberében. Mostani betegsége feltehetően összefüggésben állt az elmúlt hónapok közvetlen történéseivel. A férfi vezette cigányszervezet egy alapítványtól támogatást kapott egy mezőgazdasági program megvalósítására. Kezdetben a cigányok közül csak néhányan vállalkoztak a programban való részvételre. Menet közben kiderült, hogy a munka sikeresen halad, s az ültetvényen szép termés ígérkezik. A programból kimaradtak ekkor csaptak össze először a vezetővel, mert úgy élték meg, hogy valójában őket kihagyták a vállalkozásból, s őket is megillette volna a szegénységükből való kikecmergés lehetősége.

Kétségtelen, hogy a vezető elsősorban saját szélesebb családja körében agítált, azokat próbálva meggyőzni, akikben megbízott és akik fölött tekintélye révén szimbolikus hatalma is volt. A második összecsapásra a kisebbségi önkormányzati választásokat megelőző hetekben került sor, amikor egy gyűlésen ismét szemrehányást tettek a mezőgazdasági program szervezéséért, bonyolításáért, azért, mert oly sok családot kihagyott abból, s mert nem törekedett arra, hogy mindenkinek egyformán lehetőségeket biztosítson. Ezért többen leváltására törekedtek, mondván, olyan embernek kell lenni a vezetőnek, aki minden cigány érdekeit képes képviselni. Ez a feladat természetesen teljesíthetetlen, az

egyszeri támogatás ugyanis nem elégséges arra, hogy minden cigány helyzetén javítson.

E konfliktusok arra az elhatározásra készítették B. Miklóst, hogy egyszerre lemondjon a szervezetben viselt elnöki szerepéről és a programban betöltött funkciójáról. A lemondásra végül is nem került sor, kórházba került. Ha az infarktust nem előzi meg e konfliktussorozat, akkor is sok látogatója lenne egy-egy alkalommal, így azonban még többen ülnek ágya szélénél. A szűk család — három lánya, vejei és unokái, két nőtlen fia és felesége — a kórházban eredendően azt az állapotot szeretnék megteremteni, ahogy otthon normális esetben zajlik egy este. A gyerekek megjöttek az iskolából, a felnőttek a munkából, s mindenki B. Miklós házában gyűlik össze.

A férfi számára ez a normális állapot, s mert ez mindenki számára vonzó és kedves, úgy gondolják, hogy a gyógyulást legfőképpen azzal tudják elősegíteni, ha mindenki ott van, s mindenki úgy éli az életét, ahogy azt normális esetben teszi. Azért lakják be a kórházat, mert így teremthetnek otthonos állapotot a betegnek. Ha már afölött nincs hatalmuk, hogy a beteget mikor engedik haza, legalább afölött legyen, hogy számára e távoli terepen otthont teremtsenek. Azért nem alkalmazkodnak a kórházi elvárásokhoz, a kórház teremtette világhoz és játékszabályokhoz, mert számukra az egy irracionális világ, elidegenítő s nem beteg-, hanem legfeljebb betegségközpontú.

Konfliktus általában akkor kerekedik, ha a betegek a konstruált kórházi világ szerint élnek és elfogadják a látogatási idő és a látogatható személyek korlátozását, amit a cigányokkal szemben is érvényesíteni akarnak. B. Miklós családja nem ütközött a szoba más lakóival, mert zseniális módon őket is bevonták a család életébe, sőt már-már családtagként kezelték őket. A betegnek vitt ajándékok persze nem mind a betegé, az ajándékok egy részét rögtönzött közös lakomán fogyasztják el. Ezzel, valamint azzal, hogy nem egyszerre mindenki a beteggel foglalkozik, az otthoni zsongás teremtődik meg a kórteremben vagy a folyosón. Betegünk látogatói azonban nem csak szűk családjából kerülnek ki, rendszeresen eljönnek testvérei és feleségének testvérei is családjukkal. A pluszlátogatók jelen esetben azok a falubeli cigányok, akik úgy érzik, hogy a vezető és a köztük kirobbant konfliktus az oka a férfi infarktusának. A betegséget, a férfi büntetését nem akarták, ezért látogatásuk engesztelés és békülés is.

Mikor a látogatók elmennek, a férfi így mesél:

„Mivel nagyapám az kétszeres vitéz volt, és volt egy olyan esemény, hogy

A „szűk család” a kórházban is az otthoni együttlét állapotát kívánja megteremteni (Szuhay Péter felvétele)

a fronton, hogyha vitézül helytállt valamiért, azért földet kapott jutalomban. A nagyszüleim gazdálkodó emberek voltak. Saját földdel rendelkeztek. És hát volt tekintélyük. De ahogy a háború utáni időszak nagyon szegényes világ volt, el kellett adni a földet, el kellett adni a jószágot, a lovakat, és így egyszerűen a család tönkrement. Volt olyan eset, amikor november elején már erős fagyok voltak, és mezítláb mentem iskolába. Amikor meglátták, és én azt mondtam, hogy nekem itt a helyem, én tanulni akarok, ott mindenki sírt. De tényleg így volt. Ott mindenki sírt. Hordtam az újságot haza. És mindig felolvastam azokat a munkahelyeket, ahol jól lehet keresni. Hát volt eset, amikor egy ilyen álláshirdetésre, elmentek a bátyáim, és akkor felvették őket. És dolgoztak. Na így megszabadultak a vályogvetéstől. Anyám egyedül nevelt bennünket. Kezdett engem bántani a dolog, hogy minden gyereknek van apja, csak nekem nincs. Elhatároztam, hogy megkeresem az apámat. Körülbelül két hónapot tartózkodtam az apám házában, amikor megismerkedtem a mostani feleségemmel. Majdnem 15 éves voltam, ő meg majdnem 13. Elhatároztam, hogy történjen bármi, megházasodunk. Mivel kiskorú voltam, illetve fiatal korú, vállalatához nem tudtam menni dolgozni, jártam ilyen napszámmunkára. Láttam benne, hogy valamit lehet összegyűjteni. És mind a ketten jártunk. Én is, a feleségem is. Sőt anyósom is. Mi nagyon meg tudtuk egymást érteni. Volt minden napra élelmünk. 68. augusztus 21-én megszületett az első gyermek. És ez nem fiú lett, hanem lány. Ez volt a Tünde. Örültünk neki, szerettük, neveltük. Én már ekkor Pesten dolgoztam, a 31. sz. Építőipari Vállalatnál. Haza... minden héten, az az ismert „fekete vonat” ez éngöm is szállított még. Hetente jártam haza a fiatal feleséghez. De azért jól megvoltunk. Bántott az a dolog, hogy lány született, nem fiú. Megbeszéltük, hogy legyen egy újabb, hátha fiú lesz. A feleségem két év múlva megszülte a második gyermekét, de ez is lány lett. Hát itt volt egy törés az életemben, amit nem szívesen mondok el, mert csúnya dolognak tartom én magam, de hát nyolc évig különéltem a feleségemtől. Kényszerből. A nyolc év után újra találkoztunk. Újra úgy láttuk jónak, hogy nekünk nincs más számunkra, egymáson kívül. Én igyekeztem, hogy minél jobban dolgozni, minél többet keresni. Dolgoztam itt, dolgoztam nappal, dolgoztam éjszaka, én nekem nem számított, mikor kell dolgozni, csak pénzt keressek. Sok pénzt. Nekem apám annak idején, amikor még én is rendes voltam vele, mindig azt mondta, hogy fiam, azt soha ne feledd, hogy az embernek a tisztessége, a becsülete nem eladó. És azt is mondta, hogyha magad ura nem tudsz lenni, másnak a szolgálója ne legyél.”

Miért zavarta el L. József a gyámügyi előadót?

L. Józseftől és feleségétől 1991-ben elvették az asszony két leányát és az m-i gyermekvárosban helyezték el őket. Az intézkedést azzal indokolták, hogy az apa rendszeresen kisebb-nagyobb lopásokat és betöréseket követ el, az anya alkoholizál és amúgy is tudóbajban szenved, a gyerekeket nem járatják iskolába, sőt egyre inkább őket használják a bűncselekményeknél. A közigazgatási eljárásban járatlan, valójában beteg házaspár nem törődött bele a gyerekek elvesztésébe és az egyik községi cigányvezető közbenjárására visszakapták a gyerekeket.

A cigányvezető felelősséget vállalt a polgármesternél, a polgármester a gyermekvárosnál, így a nem jogerős határozattal elvitt gyermekek visszaszerzése viszonylag könnyű volt. Nem sokkal azután, hogy a gyerekek hazakerültek, édesanyjuk meghalt. A rendkívül szegény körülmények között élő család számára a temetés kifejezett megpróbáltatásokat jelentett volna. A község magára vállalta a temetés költségeit, a harangozásra azonban nem szánt összeget. A férj számára elképzelhetetlen volt, hogy ne harangozzanak a feleségéért, pénze azonban egyáltalán nem volt. Az asszonyt temető egyház hosszú könyörgések után is csak közbenjárásra engedte el a harangozás tetemes díját. A férfinak arra sem volt pénze, hogy a koporsót befogadó oldalkamrára ajtót csináltasson, ezért egyetlen szekrényük ajtaját szerelte le, hogy illő módon eltemethesse feleségét. Nem tudta volna megkínálni a temetésen részt vevő rokonokat és ismerősöket sem, ha a többiek nem dobnak össze annyi pénzt, amiből valami ennivalót és italt vásárolhatott. A feleséget megillető tisztelet és sajtát önbecsülésének utolsó lehetősége forgott kockán.

És ekkor megjelent a gyámügyi előadó, s az anya halálára hivatkozva, valamint arra utalva, hogy az apa nem vér szerinti, újból el akarja vinni a gyermekeket. L. József több megaláztatást nem tudott elviselni. Leszaggatta magáról az inget, térdre rogyott, többször földhöz verte a fejét, mellkasát karmolta, haját tépte. Nem sokkal utána berohant a házba és egy hatalmas konyhakéssel tért vissza, fenyegetőzött, hogy megöli magát és elkezdte az ereit felvágni. „Megölöm magam, ha a gyerekeket elveszik tőlem” — kiabálta. Két falubeli cigány férfi fogta le és vette el tőle a kést. Amikor L. József egy kicsit lehiggadt, akkor már nem magát akarta megölni, hanem el akarta zavarni a gyámügyi előadót. A kialakult konfliktust az asszony m.-i testvére oldotta meg. Meggyőzte a hivatalnokot, hogy a gyerekeknek semmivel sem lesz jobb a gyermekvárosban, mint saját rokonainál. Elvállalta, hogy a két gyerekről gondoskodik, s hogy magához veszi és felneveli őket. L. József elfogadta sógornője ajánlatát és ezzel a megoldással úgy érezte, hogy felesége akaratát is teljesíti. A gyermekek három hónap múlva látogattak vissza a faluba nevelőapjuk, L. József temetésekor.

Miért tett feljelentést a rendőrség garázdaság vádjával K. János és társai ellen?

M. kisváros bírósága elsőfokon tárgyalta K. János és társai garázdaság miatt elkövetett büntetőperét. A vádirat szerint az elkövetők a kora esti órákban a városka egyik kocsmájában hangoskodtak és poharakat törtek, amellyel — így a rendőrségi feljelentés — megbotránkoztatták a vendéglátóhely közönségét és közvetlen környezetét. A tárgyalás során — a magyarországi ítélkezés gyakorlatához képest szokatlan módon — a bíróság etnográfus szakértőt idézett meg, hogy fejtse ki véleményét az esetről. A cigányok első kihallgatásuk során ugyanis azzal magyarázták cselekedetüket, hogy ők csak cigány szokások szerint jártak el, s amúgy is a vendéglős engedélye alapján „ünnepeltek”. Kiderült, hogy a néhány fős társaság egy temetést követően érkezett a kocsmába. Velük egykorú barátjukat temették, s nem csatlakoztak — lévén, hogy nem voltak közvetlen hozzátartozók — a házhoz hazavonuló rokonsághoz. Viszont szerettek volna megemlékezni elhunyt barátjukról.

Betérve a közeli és általuk jól ismert kocsmába, a kocsmárossal megállapod-

„A cigányok és a meztelenség szorosan összetartozó fogalmak”
 ... a meztelenség további jelentése lehet az ártatlanság,
 de a védetlenség is (Szuhay Péter felvétele)

va egy külön terembe vonultak. Előbb csak ittak, s minden pohár ital elfogyasztásakor az elhunytakra emlékeztek. Előbb hallgató nótákat énekeltek, majd összefogódzkodva lassú táncot jártak. Újabb pohár italok elfogyasztása után megegyeztek a kocsmárosokkal, hogy „ösi cigány szokás szerint” poharat törhetnek s minden pohár árát kiegyenlítik. Gyászuknak ily módon adtak rituális kifejezést. A kocsmába egyik frissen betérő vendég látva mulatozásukat, értesítette a rendőrséget. A kivonuló rendőrök mindenféle tájékozódást mellőzve a cigányokra rontottak, bilincsbe verték és beszállították őket a rendőrszere. Az előállítást feljelentés, majd ügyészségi vizsgálat és vádemelés követte.

A tárgyalási szakaszban merült fel először, éppen a vádlottak védekezése nyomán, hogy valójában a cigányok népszokása és cigányokat nem ismerő többséghez tartozó ember, majd a rendőrség kulturális meg nem értése okozta a konfliktust. „Szakértői vélemény” kellett ahhoz, hogy a bíróság elfogadja a cigányok érvelését, és méltányolva a vádlottak és a kocsmáros közötti polgári megegyezést, tolerálható népszokásnak minősítse az ügyet. Ezek után mentette fel a garázdaság vádját alól a gyászolókat a bíróság.

Miért fényképezte unokáit meztelenül R. Matild?

Amikor P falu cigánytelepére keveredett három láthatóan nem helybeli, sőt kifejezetten városi küllemű figura, amolyan etnográfus- és fényképészfélék, és az utcán lévő emberektől érdeklődtek valaki felől, hamarjában egy kisebb csoport fogta őket közre. Az egyik városi nyakában lógó fényképezőgép felkeltette a helyiek fényképezkedési vágyát. Főleg gyermekek, de nagyobb fiúk és lányok is egyszerre ostromolták a társaságot, hogy ilyen-olyan beállásban fényképezze le őket. A jövevények — engedve a nyomásnak — készítettek néhány felvételt. Amikor már indulóban voltak, véget vetve a kérések teljesítésének, egy idősebb asszony loholt utánuk.

Egy kislányt és egy kislányt vonzott maga után. Kérve-kérte, fényképez-

nek le őket. Amikor a fényképész újra elővette gépét, az asszony egy pillanati türelmet kért. Unokáiról lehámozta az egy pendelyt, az egy inget, s anyaszült meztelenül állította őket a felvevő elé. Elkészült a kép. A bátortalan kérdések nyomán kiderült, miért volt számára fontos, hogy unokáit meztelenül fényképeztesse. Egyfelől szépnak tartja unokáit, azok romlatlan testét, másfelől úgy gondolja, hogy az igazi cigánygyerekeket azért kell meztelenül fényképezni, mert régen a cigánygyerekek kiskorukban mind meztelenül jártak. Vagyis a cigányok és a meztelenség szorosan összetartozó fogalmak. Ez utóbbi megállapításhoz hozzá kell tennünk, hogy R. Matild elfogadja és immár hagyománnyá emeli azt a képet, sőt azt a sztereotípiát, amit a cigányokról a többség fogalmazott meg, s a többség művészei emeltek az általánosítás szintjére.

Vagyis visszahat egy kép, amit a cigányok immár elfogadnak magukról, és adott szituációban ennek próbálnak megfelelni, ezt próbálják meg teljesíteni. Azt a képet, amit a cigányokról a nem cigányok konstruáltak, immár a cigányok vésik a társadalom emlékezetébe. A meztelenség további jelentése lehet az ártatlanság, de a védtelenség is. E pillanatot tehát úgy is rögzíthetjük, hogy az értelmezés ki nem mondott rétegében kifejeződik a kiszolgáltatottság és a szegénység. Ezt a kiszolgáltatottságot azonban már éppen a szemérmesség következtében nem a fiatalokon és nem a felnőtteken keresztül fejezik ki, hanem a még meztelennek elfogadott gyerekeken keresztül. Ebből következően a meztelenség a szegénység és a nyomor demonstrálását is szolgálja. Figyelemfelkeltő segélykiáltás.

Miért fogadta be F. Iboly Péter bácsit?

F. Iboly anyja nyírségi parasztlány, apja oláh cigány. Szülei Dunaújvárosban ismerkedtek meg, a vasút építették. Egykénháza költöztek, onnan jártak munkába. Az anya hamar vállalta a cigányok értékrendjét. Együttélésükből két gyermek született: Iboly és Sándor. A szülők keveset voltak a faluban: távoli városokban dolgoztak, néhányszor börtönbe kerültek, s többször szenvedtek alkoholizmusban is. Fiuk és leányuk gyermekéveik javát az apa nővéreinél töltötték egy tanyán. A három magányos asszony nevelte a gyerekeket, hordta magukkal alkalmi és napszámosmunkára ugyanúgy, ahogy moziba. Otthon még számolni is tanították Ibolyt, akit először csak 11 éves korában írták iskolába. Mindenesetre a családi melegség érzését Iboly a három nővértől tanulta és nem szüleitől. Fiatalon ment férjhez, két fiút szült. Néhány évvel ezelőtt kigyógyította férjét az alkoholizmusból, magához vette apját, s végtelen türelemmel viselte annak permanens lerészegedéseit. Négy évvel ezelőtt befogadott egy eleki román parasztot, Pétert, a csicskást. Péter elvesztette feleségét, ivásra adta fejét, s erre egyetlen gyermeke kipenderítette vagyonából. Pétert családtagként szeretik, aki hálából minden ház körüli s minden mezei munkát elvégez. Iboly szívbeteg, leszázalékolták, így rokkantnyugdíjas, férje munkanélküli, de jobb szeretné magát kupecnek, mint állandó munkahellyel rendelkező munkásnak tartani.

Ibolyék szegények, ha a szegénységet a pénz és vagyon hiányában mérjük. De gazdagok, ha a gazdagságot az emberi kapcsolatok melegében, a szolidaritás kiterjedtségében, s a jó szóban mérjük.

Iboly ki akarja nyomozni édesanyjának rokonságát. Édesanyját családja kitagadta és vele minden kapcsolatot megszakított, amikor az egy cigány emberhez ment feleségül. Ibolyt sokáig nem érdekelté anyja rokonsága, de ami-

kor anyja meghalt, úgy gondolta, hogy a végtisztességet édesanyjának illő volna megadnia annak családjának is. Ekkor fogott először nyomozásba és írt a Vöröskeresztnek és különböző színes, népszerű, képes hetilapoknak is. Eddig pár jelzést kapott, hogy Ny. környékén élnek édesanyja testvérei, vagyis az ő nagynénjei, nagybátyjai, s azok gyermekei, vagyis az ő unokatestvérei. Iboly cigányközösségében a rokon kapcsolatok igen erősen működnek, s ez a felismerés talán erősíti Iboly rátalálási szándékát. Iboly egyfajta identitásválságba is került, jóllehet, cigányként élt és nevelkedett, de mégiscsak vannak magyar paraszti rokonai és ilyenformán lehetnének kötődései is. Felkészült mindenre: lehet, hogy haraggal és indulattal zavarják el vagy talán örömmel fogadják mint egy megkerült rokont, s valóban megadják a tiszteletet neki.

Iboly és Péter bácsi között különös viszony áll fenn. E kapcsolat erősödése valószínűleg összefüggésbe hozható Iboly rokonságkereső törekvésével. Péter olyan szinten vált családtaggá, hogy Iboly gyermekei papának, Iboly és férje pedig sokszor apának nevezi őt, miközben együtt él velük Iboly édesapja, Sándor is. Iboly, aki gyermekkorában nem igazán kapott apai szeretetet, s most is inkább neki kell törődnie apjával, Péterben valahogy későn megtalált apját látja, aki tényleg gyakorta viszonzza Iboly ki nem mondott érzéseit, gesztusait. Ebből persze a két öreg közt gyakran támad konfliktus.

Most, hogy Iboly érzelmileg „apát talált”, egyre inkább azt érzi, hogy napról napra jobban lemarad apai rokonságának sikeres lókupec unokatestvéreitől — akiket az apjuk tudással, pénzzel, jó neveléssel ma is támogat. Ha ezt a rokonság nem is érzékelteti vele kifejezetten, édesapja s a maga sikertelensége miatt ő távolodik el korábban olyannyira szeretett unokatestvéreitől. Azzal, hogy édesanyja rokonait kutatja, azt reméli, hogyha őt elismernék, akkor az ő és családja társadalmi respektusa jelentősen növekedne. Az, hogy egy parasztembert fogadott be a családjába, ebben a meggyőződésében öntudatlanul is megerősíti. Péter kiváló társ ebben a lélektani folyamatban, hisz Ibollyal ellentétben, ő éppen el akarja felejteni korábbi családját, kapcsolatait, egész korábbi életét, s az ő létezése valójában ott kezdődött, hogy Ibolyékhoz került. Péter a jövőnek él, Iboly a múltat kutatja, amiből eddig sem fizikailag, sem intellektuálisan nem volt része, s ezáltal ketten egy új, közös történetet írnak és élnek meg. Miközben Péter szinte cigánnyá válik, azonközben Iboly valahogy elmozdul eddigi kizárólagos cigányságától.

Miért a nagymama neveli Blankát?

Barátságba kerültünk egy asszonnyal, akinek élete és tragédiája a görög sorsdrámákból ismert történetekkel mérhető. Hat gyermeket szült, mind fiút, miközben nagyon szeretett volna legalább egy leányt is. Ötödik fiát már nagyon leánynak várta, s keserűség töltötte el, hogy csalódott. Mégis ez lett legügyesebb és titkon legjobban imádott fia. Ádámnak húszéves korában született egy leánya. A kicsi három hónapos volt, amikor Ádám feleségéért ment, annak szüleihez, vitte volna haza kislányához, hogy szoptatni tudja. Ekkor Ádámot apósa — a bírósági ítélet szerint önvédelemből — hasba szúrta, megölte. A fiú halálával a gyermek a nagymamához került. Az öregek ma saját lányukként nevelik unokájukat, tanítják édesapja emlékének tiszteletére. Amit a sors nem adott meg az asszonynak — hogy leánya legyen —, most megkapta egy tragédia, legkedvesebb gyermekének elvesztése következtében.

Az interjú itt idézett részletei megindító képet festenek arról, hogy milyen melegséggel, szeretettel és tudatossággal nevelte e cigánycsalád gyermekeit, sokszor a megengedés, elvárás, tiltás rejtett mezsgyéi között is.

„Lajos ismerkedésünk után három évre meg akart szoktatni. Mondom, én nem szokok el veled. Nekem vannak szüleim, nekem vannak testvéreim. Mi tízenegyen vagyunk testvérek, én nem tehetek azt, amit én akarok. Gyertek el szépen, kéressétek meg, ha hozzád adnak, hozzád, ha nem, akkor elszökök veled. Akkor már nincs ereje, mondom, a szüleimnek, hogy azt mondják, hogy nem jöttél el megkéretni. Na, fent a Jóisten, gyönyörűen eljöttek a szülei, a testvérei. És jöttek, na. Pont édesapám nem volt odahaza. Oszt telefonáltak. Azt mondta apám, én nem akarom adni a lányomat. Nem azért neveltem. Ha tik meg odaadjátok, rágiátok le a testvéretek húsát.

Rá hat hónapra Lajos mondta, hogy na, mit fogadtál fel nekem? Hogyha nem adnak — azt mondja —, akkor elszöksz. Na gyere, menjünk. Szépen felültünk a vonatra, hazajöttünk. És így lett hat gyerek. És amikor apámat tavaly ilyenkor temettük, oszt ott elkezdtem sírni a bátyámnál, fent Pesten, a fiának a házánál, hogy érzek egy bűnt magamban gyerekek, apám iránt. Akkor azt mondta nekem az idősebbik bátyám meg a felesége (azok nagyon szerettek engem kicsi kortól), nem szabad, hogy ezt érezd magadban, hogy apámnak a kedvét nem tettem meg és nem úgy mentem férjhez, mint ahogy édesapám mondta. Ezt nem szabad, hogy mondjad, azt mondja. Mert te csak ahhoz mehettél, akit szerettél. Édesapánk nem szerethetett neked. Te becsületesen elvégezted a dolgodat, 16 éves voltál, 17. évemben voltál, te becsületesen megmondtad, hogy jönnek el megkéretni. Eljöttek? Nem adott apám? Helyesen cselekedtél. És akkor úgy egy kicsit mintha lement volna a szívekről valami.

Egész nyáron kapáltam, egyeltem. Az én emberem meg kint volt aratni, meg húzták le a szalmákat, aratás volt. Meg az egyelésnél, kapálásnál, mindennél ott voltam. És így kötővel hoztam haza a pénzt. Akkor vettünk két lovat, vettünk egy gumis kocsit, és vettünk egy üszőt meg még vagy hat malacot. Avval kezdtük meg az életünket. Elmentünk fuvarozni Elekre. Mindennap kerestünk, abban a pénzben 500 forintot. De még az 500 forintot se sose költöttem el, minden gyerekeim napközisek voltak, bölcsődében, óvodában volt az egész gyerekeim. Össze tudtam szedni a pénzt, annyira, hogy meg tudtam nekik építeni a házat, mire iskolába mentek, nagyobbak lettek. A fiam, mikor tanult tanítónak, abban a szobában volt, senki nem volt szabad, hogy oda bemenjen. Behúztam az ajtót, annyit tanult, amennyit ő akart. A másik fiam mikor kezdett tanulni, az idősebbik fiam, akkor ezt a szobaajtót csuktam be.

Nekem minden gyerekeim egyforma volt. Én egyformán szerettem, de egy kicsit azért, mondjuk meg az igazat, hogy Ádám kicsit kivételes volt, csak ezt sose nem tudták a gyerekeim. Ezt soha nem mondtam el a gyerekeimnek, hogy én melyiket szeretem, vagy melyik az ügyesebb. De mikor még Ádám élt, akkor is mondtam a gyerekeknek, hogy gyerekek, ne haragudjatok, de Ádám nagyon ügyes.

Tíz tehenet fejtünk. Én minden gyerekemmel így kezdtem. Az első fiamtól a másodikig, a harmadikig, a negyedikig, az ötödikig, a hatodikig. Ádám fiam, most ezt a tejet ezen a nyári szünetben te hordod. Te veszel magadnak borjúkat, te veszel magadnak lovakat, te veszel magadnak disznókat, amit szeretsz, amit akarsz. Ugyanígy tettem a többiekkel is. Akkor Ádám hordta egész nyáron a tejet. Felkelt, elvitte a tejet, megkapta azt a 10-12 ezret, hát ezelőtt még 10-12 éve még nem ilyen drágaság volt, mint most.

*Azt kívánom az Istenőtől... a kicsi lányomnak legalább jó legyen
(Mádl Miklós felvétele)*

Volt olyan hónap, hogy nem abban a hónapban, akkor ideadta hozzám a pénzt, nesze anyám, vigyázz rá. Persze, hogy én tettem hozzá, nem hogy elvegyek tőle. Hanem még tettem hozzá neki 3-4 ezer forintot. Ahogy bírtam. Egyszer 500-at, egyszer megint 500-at, aztán megint csak ezret, ahogy bírtam. Akkorára, hogy mire kijött a kis pénye, 10-12 ezer forintja volt. Elment az apjával a vásárba, vett magának, ami tetszett neki. Hol egy csikót, ha egy borjút, ha egy üszőt, disznókat, 3-4 darab disznókat.

Ádám azt mondta nekem, anyám, ne adjál továbbtanulni. Mert nagyon rengeteget vesztek, hát itt van, elvesztette az életét. Mondom, mért kisfiam? Mert lejöttek a papírjai, hogy menjen továbbtanulni, mert nagyon jó tanuló volt. Azt mondja, édesanyám, én nagyon sokat fogok veszteni, ha beadsz a gimnáziumba, négy év alatt. Négy év alatt nekem, azt mondja, házam szeretném, hogy legyen, kocsim legyen, meg legalább azt mondja, hogy bírjak 3-400 ezer forinttal. Azt mondtam neki, kisfiam, ha nem akarsz tovább menni tanulni, tessék bemenni az istállóba apádhoz, és tanuljál mondom, akkor ott. Mert mindegy lett volna, ha tényleg egy szakközép-

iskolába tanul agronómusnak, vagy az apja keze alatt. Mert az apja ugyanolyan tudományt, sőt lehet, hogy nagyobb tudományt vert bele az édesapja meg én, mintha járta volna a szakközépiskolát.

Mindig azt mondtam neki, drága gyerekek, mikor levizsgázott, kijárta a nyolc osztályt. Fiam, arra kérlek, hogy sokat egyél és fejlődjél, mert nagyon kicsi volt. Mert nem bírt megnőni, mert már 12 éves korában szerette az üzletet. És mindig az izgalomban volt. Mindig erre gondoltam, hogy lehet, hogy ezért nem bír nyelni a fiam. Mikor elvégezte az iskolát, azon a nyáron nem engedtem, hogy menjen sehova, csak állandóan pihenjen, és pihenjen, és egyen, és egyen és mindig jókat, a finomakat főztem neki. Őszre, mire elment a testvérekhez, jöttek a testvérek, nem hitték el, hogy Ádám. 180 lett, egy mázsa tíz kiló lett. A falu nem ismerte rá, nem tudták elképzelni, hogy mi lehet ez, mit csinált veled anyád.

Anyám, jól van, kitanultam ezt a szakmát, mert nem bírom neked meghálálni, hogy te minket tanítottál, és nagyon köszönöm, de ha én elmegyek édesanyám, ebbe a szakmába, sose nem lesz annyi pénzem, mint így. Mondom,

igazad van kisfiam, műveld a dolgodat. Csináltatott egy olyan istállót, hogy másnak háza örült volna, ha lett volna olyan háza. Tiszta, vadonatúj téglákból csináltatott olyan istállót, hogy úgy nézett ki, mint egy kápolna. Ott tartott 20–30 darab lovat. Egy hosszú szín az udvaron, hogy végig nehéz volt ránézni, az tele-tele színgig tehennel volt. Hát akkor mi kell nekik más? Kocsijuk volt, mindenük megvolt, hát persze, hogy erre irigyek voltak a cigányok. És lehet, hogy azért is csinálták, mert tudták mindnyájan, az összes világ tudta, hogy Ádámot szeressük legjobban.

Az apjuk egyik oldalról szenvedett, én a másik oldalról, hogy becsületesen példát mutassunk. A gyerekeimnek, hogy hogy neveljék majd ők is a gyereket. Mert senkim se a családban, még a dédnagyapám se volt a börtönben. És az após amiért lopott, mindig arra kértem, fiam, ne menj lopni, mert nem vagy rászorulva. Hogy ne legyünk szegényben, és a testvéred ne halljon szegyet, mert tanít. Ha már cigányok is vagyunk, ne legyünk utolsók. Mert ez a legutolsóbb, ha valaki lopásból él. A gyerek azt mondta, anyám bízzál bennem. Sose fogom megtenni.

Amelyiknek nem volt, arra tanítottam a gyerekeimet is, így is nevelkedtek, ha neked van 500 forintod, a másiknak adjál 200-at, ha nincs neki. Ha a másiknak van 1000 forintja, neked adjon 500 forintot, míg lesz neked. És akkor így neveltem őket, ilyen nevelést kaptak. És ezért tudták összeszedni magukat. Mindnek gyönyörű háza van.

Én az én gyereketem úgy neveltem, hogy az én gyerekem nem szabad, egy pofont hogy adjanak egy asszonynak. Ne bántsad a feleségedet, ha nem akarsz vele élni, indítsd az útjára, ne tegyél senki gyerekét tönkre. És nem is bántották az én gyerekeim. De hál istennek, nem történt meg egyik gyerekemmel se, első feleségükkel laknak, csak pont ezzel a legjobb gyerekekkel, a legszerényebbel, aki rendesen tudott viselkedni, rendesen meg tudott élni ebben a világban, egyik vásárról a másikba járt, Romániába átment, onnan hozott lovakat, mert ezt nincs mit titkolni, mert ez igaz.

Ádám feleségének amit öneki mondott az anyja, ezt mondta, öneki elő kellett mostmár, hogy álljon, mert tudta mostmár, hogy se országja, se hazája, ha ő lemondja a szüleit, úgyse jöhet már vissza Ádámhoz, mert nincs kihöz. Őtet meg már feleségül nem veszi el senki. Ki veszi el feleségül? Egy gyilkos nemzetből, aki megölette a drága, finom, kis urát? A gyermekének az édesapját megölette? Majd azok fognak menni, és elveszik valaki? Ha meghallották, hát mindenki irtózik tőle. Hát ki bírja már elvenni feleségül? Ki bír vele feküdni egy ágyban, mikor tudja azt, hát hogy megöletted a gyerekednek az apját. Hát úgy megöletsz engemet is.

Hát kénytelen, nem örömost, azt kellett, hogy mondjon, amit az anyja mondott. Mert öneki csak olyan veje kell, aki süt-főz meg mos. Mert elmegy a kocsmába reggel, és hazamegy este. Mondom, hopp, álljunk meg egy percre. Én nem asszonyokat neveltem, én férfiakat neveltem. Ha én kibírtam egyedül, hat gyerekek állni, te is bírjál ki állni egyedül az uradnak, mert neked már minden gyereked fel van növe. Férjnél vannak. Már teneked mondom, csak a férjedről kell gondoskodni. Hát hogy gondolsz te már olyat mondom, hogy az én fiam süssön meg főzzön. Eredeti cigányoknál nem létezik, hogy mosson. Csak romungróknál. Hát a romungróknál előfordul az, hogy kimossa a bugyiját. De énnálam ez nem, az én gyerekeim az én bugyijaimat nem látták soha. Se a kombinéomat.

Ádámot az anyósáék hívták magukhoz, de a fiam mondta, hogy nem me-

hetek, azt mondja, hogy vegyek muzsikát, és akkor menjek muzsikálni, mert nem elégszek meg 5-600 forinttal. Hanem, ha én elmék egy vásárra, eladok egy-két lovat, nekem 2-300 000 forint van a zsebemben. Mink nem úgy nevelkedtünk, apánk, meg anyánk nem így nevelt minket, hogy mink 5-600 forintos emberek legyünk, hanem mink milliókkal járunk. Mink becsületesen keressük meg, mert ha lopnánk, vagy ha csalnánk, akkor a börtönben lennénk.

Egyedül ha vagyok odahaza, senkire nem gondolok, csak őrá. Kislányát felveszem az ölembe, egy picit felejtkezek, és mindig mondom neki, drága, kicsi gyermekem, odavan édesapád. Azt mondja a kislány, tudom már mámi, temetőben fekszik, alszik. Mutattad nekem. De már onnan vissza nem gyün kislányom, soha. De, azt mondja, visszagyön mámikám. Csak alszik egy kicsit, pihen, vissza fog jönni. Jól van, kislányom. Evvel a keserűséggel továbbra is úgy érzem, hogy talán nem sokáig bírom. Ameddig bírom, úgy szeretném, hogy részesítsem a kislányomat, hogy emlékezzen rám. Hogy milyen voltam, és el tudja mondani mindenkinek, ha nagy lesz, hogy mennyi szeretetet kapott tőlem, és majd ha ő nagy lesz, ő is nyomozzon ebben az ügyben, és majd tudja meg az igazságot. Azért szeretnék mindent összegyűjteni, mire ő megnyó, hogy adják neki aki hátul marad. Legyen az ő kezükben, és mutassák fel neki. Azt mondtam a nagyapjának, ha hirtelen meghalok, írásson egy házat a nevre, bent van 300 000 forintja a bankban, majd mikor 18 éves lesz, tudjon boldogulni. De ahogy látom, ahogy nevelem, olyan lesz, mint az apja. Érzem azt, hogy olyan életrevaló lesz, olyan ügyes lesz, mint volt az apja. Akkor ez nagyon jó lesz, tud magán segíteni, és nem fog szorulni senkire. És ezt kívánom az Istentől. Mert ez a kicsi lányomnak legalább jó legyen. És arra kértem a gyerekeket, ha betölti a 14 évet, egy évig hordjon fekete szalagot. A ruhája lehet piros, fehér, csak legalább a hajában hordjon egy ilyen fekete szalagot. Hogy érezze azt, hogy ő is gyászolta az édesapját. És tudja elmondani mindenkinek, hogy az ő apja méltatlanul halt meg. És nem bírt kapni szeretetet attól az apától, aki őtet nagyon akarta.

... megátkoztam magamat, mikor ez a pap keresztelte a két unokámat, és nem kedvemre csinálta a keresztelést, és azt mondtam, mikor jöttem kifelé az ajtón, hogy haljak meg csudálatosan, hogyha én többet itt kereszteltetek gyerekeket. Mert nem úgy keresztelte, nem úgy mondta, ahogy kellett volna, és nekem ez nem tetszett. És akkor most azért megyek Elekre, hogy ott kereszteltessem a kislányt, hogy vagy rendes keresztelő legyen, vagy semmise. Hát ha keresztelvek, akkor már legyen érdemes keresztelni, hogy a keresztanyával, keresztapával fogadtassa fel, hogyha én meghalok, hát ennek a kislánynak legyen egy igazi keresztanyja meg keresztapja. Azért szeretném úgy kereszteltetni, hogy az fel is legyen a nagykönyvben, legyen beírva, hogy szívből-lélekből fogják nevelni. Mert nekem nem mindegy, ha én meghalok, hogy hova jut ez a kislány.”

Márta kommunája

„Intézetbe kerültem gyermekkoromban, és akkor ottan az intézetből kiadtak a parasztokhoz. Egyik helyről a másikra, egyiknél kapáltunk, a másiknál aratunk, ami sorba jött minden parasztnál. Könnyebben, sokszor nehezebben. Voltak olyan parasztok akik még enni se adtak. Volt egy paraszt, aki azért nyújtotta végig a kapát a derekamon, amiért kivágtam egy tengerit...

Valahogy irigyeltem, hogy a tölem kisebb gyerekek iskolába járnak, és én már nagy számár vagyok, és még nem tudok semmit se, és akkor jött a telepfelügyelő, és én sírtam. Mondtam neki, hogy én nagyon szeretnék írni-olvasni, de nem tudok. Mert amit kaptunk negyedévenként kiruházást, meg minden tanfelszerelést megkaptunk, azt odaadták a rokonságnak, meg a saját gyerekeiknek. Aztán mi maradtunk, úgy ahogy. Akkor mondta a telepfelügyelő, kérdezte ott a gazdát, hogy lehet ez, hogy nem jár iskolába az intézeti gyerek. Hát, mert hogy nem akar, meg lusta, minden voltam, csak jó nem. És akkor csak sírtam neki, hogy engem vigyen vissza az intézetbe, mert én tanulni akarok, és nem tudok tanulni. Mondta, hogy mutassam meg már a könyveimet. Mondom, sajnos nincs egy darab se, mert odaadta a szomszéd néni gyerekének a gazda, és mondom, én nem tudok miből tanulni. Na, akkor hitte el a telepfelügyelő is, hogy valóban nem én hazudok, hanem a huncutság a gazdában volt, és akkor megfogott, össze akarta szedetni a ruháimat. Sajnos az se volt. Se cipőm, se ruhám, semmi, az az egy szál, amiben éppen voltam. És akkor azzal úgy bevitt az intézetbe vissza, és azóta soha nem mentem ki parasztkhoz. Soha.

Édesanyám adott be gyerekkoromban, talán nem volt háza, vagy talán nem egyezett a szüleivel. Az előző okokat nem tudom, csak annyit tudok, hogy ott nőttem, és köszönet az államnak, hogy felnevelt. Hát menni akartam tanulni, dolgozni, de nem sikerült, nem adódott meg a további lehetőség.

Megszöktettek. A sógorom, a férjem, a két sógorom. Elkértek, hogy elvisznek moziba, és akkor szöktetés lett a szerájból. Elvittek, összeálltam a férjemmel, akivel 17 évet együtt éltünk. 31 éves korában meghalt. Tíz gyermeket szültem neki. Már nagyon utána vagyunk, mert tényleg, hogy 32 éve, de négy hónapig olyan tiszta voltam, mint aki ma született gyermek. Együtt jártunk dolgozni, egy kis bogárhátú kunyhóban laktunk. Négy család, de mivel azt mondta anyám, hogy ő nem jön oda a lakodalomba, az esküvőnkre, én meg itt nem csinálhatom, így én lefűjtam mindent. Pedig megkerestünk ketten mindennek az árát. Megvettük a ruhát, megvettünk mindent a világon. El volt minden készítve. Én meg mérgemben szétvagdaltam a ruhát. Azt mondtam, hogy akkor jóéjszakát. Nem kell lakodalom, semmi. Elmentünk a tanácsra, ott esküdtünk meg polgárin, és letudtuk a nagy lakodalmat, amit terveztünk. Aztán elálltam a perlitgyárba, mert ő bekerült a börtönbe. Téeszből kikerültünk, elálltam a perlitgyárba dolgozni, 11 évig, 3 műszakot. Otthon volt hét gyerek, azokat tartani, nevelni. És akkor úgy maradtam ott 11 éven át. Már nem bírtam a nagy munkát, mert csak sok volt. Három műszak, lábaim tönkrementek. Állni kellett 8 órán keresztül, éjjel-nappal. Otthagytam, leszámoltam, elmentem a kertészetbe dolgozni. A közfenntartó vállalathoz, és ott dolgoztam még nyolc éven át, oszt utána lenyugdíjaztak, mert műtötték a kezemet, meg a szívemmel van baj, szívizom-nagyobbodásom van, meg szívkoszorú-érelmeszesedésem van. És akkor, onnan leszázalékoltak, és azóta így tengetem az életemet” — mondja magáról M. Zoltánné, B. Márta nagycserkeszi magyar cigányasszony.

Márta életének legfőbb törekvése, hogy megadja gyermekei számára azt, amit ő nem kapott meg az élettől. Amit viszont ő képes megadni, azt olyan munkák alapján próbálja megvalósítani, ahogy azt gyerekkorában az állami gondozásban látta és tanulta. Már tizenöt évvel ezelőtt saját erejéből és szorgalmából felépítette a falu közepén kétszintes családi házukat. Már akkor úgy tervezte — s ez nagyjából meg is valósult —, hogy minden gyermeke vele és nála maradjon, akkor is, amikor már azok házasságot kötnek. Földszinten egy

*A család úgy működik, mint egy klasszikus kommuna
(Szuhay Péter felvétele)*

nagy közös teret, egybenyíló ebédlőkonyhát alakítottak ki, itt étkezik a közös konyhán lévő nagycsalád. Minden gyermeknek külön szobája van a földszinten, illetve az emeleten, itt élnek saját kicsaládjukkal. A család úgy működik, mint egy klasszikus kommuna. Márta megbocsátott édesanyjának is, s őt is magához vette. A nagycsaládból többen munkanélkülivé váltak az elmúlt években, így Márta gondja az is, hogy a zökkenőmentes megélhetést mindenki számára biztosítsa. Az elmúlt években földet béreltek, néhány holdat, ahol dinnyetermesztést folytatnak. Mártának arra is van figyelme, hogy leányát tisztességes módon férjhez adja, és olyan lakodalmat rendezzen neki, amilyen számára nem adatott meg. Itt azt kellett megélnie, hogy

legkedvesebb leánya, mintegy társadalmi felemelkedésként már egy parasztyerekhez ment feleségül, s elhagyva a szülői házat, Nyíregyházára költözik. Márta fájalmát, hogy lánya „kilóg a sorból”, az enyhíti, hogy a lány férjével együtt erősen vallásos, egy evangélikus ifjúsági kör tagjai. Másrészt úgy éli meg, hogy lánya társadalmi felemelkedése érdekében le kell mondania a vele való együttéléstről.

A leány kiválása a családi kötelékből szinte lavinát indított el. Családtagjai, felnőtt gyerekei számára már kezdett terhessé válni gondoskodása, ezért a család új stratégiát dolgozott ki. Megfogalmazódott a kommunából való kiválás fokozatosságának elve, ezért gyakorlatilag két gazdaságot kezdtek működtetni, az együtt élő nagycsalád megélhetését biztosítja a közös gazdaság és az éppen leváló gyermekek gazdaságát közösen műveli a még egyben maradó közössége. Tekintve, hogy az elköltözők önállóságához az önálló ház is hozzátartozik, ennek megvásárlását a közös gazdaság teremti meg. Vagyis a második önállóvá váló sejtcsalád szükségleteit kezdetben a nagycsalád biztosítja, így a fokozatos leválás elvét kialakítva minden évben egy-egy új gazdaság működtetését kell biztosítani. Így a közösen igazgatott gazdaságok száma minden évben eggyel nő, és az önállóvá vált családok részben maguk, részben az éppen leválók szükségletei szerint termelnek. Mindennek gazdasági feltételét az áru-termelés adja meg. A dinnye termesztése kiegészül, majd felváltódik a dohány termesztésével.